

УДК 37.032

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНО-ПОЧУТТЄВОЇ СФЕРИ УЧНІВ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

А. І. Дзундза, В. Ю. Літвінова

У статті аналізуються науково-педагогічні дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячені вивченню різних граней емоційно-почуттєвої сфери учнів.

Ключові слова: емоційно-почуттєва сфера, емоційні переживання, емоційні процеси, емоційність, емоційні стани.

Наразі соціально-економічна ситуація в Україні безперервно змінюється. Ці зміни орієнтують систему освіти на підготовку активної, творчої особистості з гнучкою інтелектуальною, емоційно-почуттєвою та емоційно-вольовою сферами. Безумовно, зміни, які відбулися в суспільстві за останні роки, привели до необхідності переорієнтації змісту, форм і методів навчально-виховного процесу. Як відомо, емоції та почуття виконують низку взаємопов'язаних функцій активізації навчання: оціночну, регулятивну, спонукальну та інші [3]. Тому ми вважаємо важливим здійснити огляд науково-педагогічних праць з дослідження емоційно-почуттєвої сфери учнів.

Вивчення різних граней емоційно-почуттєвої сфери особистості було предметом численних теоретико-емпіричних досліджень таких вчених, як Б. Ананьєв, П. Анохін, В. Вілюнас, В. Дерябін, Д. Джонсон, Б. Додона, К. Ізард, В. Кеннон, Е. Клапаред, М. Лебединський, О. Леонт'єв, В. М'ясищев, П. Симонов, Д. Уотсон та інші. Вплив емоційно-почуттєвої сфери на духовну культуру особистості досліджували М. Киященко, О. Рудницька, В. Федотова, Г. Шевченко та ін.

Метою статті є аналіз науково-педагогічних досліджень з проблеми розвитку емоційно-почуттєвої сфери учнів.

Точка зору на емоції та почуття, що виникають, як явища іншої, вищої природи, порівняно з іншими емоційними явищами, започаткована Платоном, який виділяв специфічні розумові насолоди, пов'язані з ідеями

симетрії та істини. Починаючи з історичного періоду Нового часу, протягом багатовікової історії досліджень, у вітчизняній і зарубіжній психологічній літературі емоції користувалися пильною увагою з боку вчених-філософів (Р. Валетт, І. Васильєв, Л. Виготський, І. Кант, С. Рубінштейн, А. Енштейн та інші), педагогів і психологів (Л. Божович, В. Вілюнас, В. Вундт, Б. Додонов, А. Запорожец, К. Ізард, Ф. Крюгер, О. Леонт'єв, Р. Немов, А. Маслоу, М. Полані, П. Симонов, П. Якобсон, К. Еутлі та ін.). Даному феномену відводилася одна з центральних ролей, що визначають внутрішнє життя і вчинки людини. У науково-педагогічній літературі існує величезна множина понять, які характеризують емоційно-почуттєву сферу людини (емоційні переживання, емоційні процеси, емоційність, емоції, почуття, емоційні стани, емоційна риса та інше) [1, 2, 3].

С. Рубінштейн у своїй роботі «Основи загальної психології» пише, що людина відноситься певним чином до того, що її оточує, і це відношення її до світу, до того, що вона відчуває, і відбувається у формі безпосереднього емоційного переживання. Автор виділяє такі види емоційних переживань, як емоції, почуття, афекти, пристрасті. Цікавий той факт, що А. Лук дотримується іншої думки, тому що вважає, що термін «емоційний стан» однаковою мірою належить і до почуттів, і до емоцій. Згідно з його точкою зору, існує чотири основні форми емоційних станів, що розрізняються силою і тривалістю: почуття, афект, пристрасть, настрої.

Низка вчених виділяють таке поняття, як «емоційні процеси», які у більшості випадків визначаються в якості широкого класу процесів внутрішньої регуляції діяльності (О. Леонт'єв, Є. Шорохова, М. Бобнева).

Всі ці факти указують на те, що такі терміни, як «емоційне переживання», «емоційний стан», «емоційний процес» пов'язує те, що в них відображається ставлення до дійсності, і головним елементом є переживання. Так, емоційні стани та емоційні переживання характеризують тривалість і силу прояву почуттів; тоді як емоційні процеси відображають внутрішню регуляцію діяльності і виявляють певну почуттєву структуру.

Серед зарубіжних психологів відомий своїми дослідженнями у сфері емоцій провідний польський психолог Януш Рейковський, який розробив теоретичну схему емоції. Автор вважає, що емоційний процес виникає, як реакція на життєво значущий вплив і викликає залежно від своїх особливостей різноманітні зміни в протіканні інших психічних процесів і діяльності суб'єкта загалом.

У наукових працях Г. Берже, Н. Красногорського, В. Мерліна, А. Ольшаннікової, Б. Теплова та інших розглядається таке поняття, як «емоційність». Даний феномен визначається як властивість людини, що характеризує зміст, якість і динаміку її емоцій і почуттів. А. Ольшаннікова стверджує, що змістовні аспекти емоційності відображають явища і ситуації, що мають особливу значущість для суб'єкта, і пов'язані з моральними прагненнями особистості, її світоглядом, ціннісними орієнтаціями та інше. Якісні властивості емоційності характеризують відношення індивіда до явищ навколишнього світу і знаходять своє вираження у знаках домінуючої модальності. До середини XIX століття, коли психологія почала утворюватися як самостійна наука, вся емоційна сфера людини зводилася вченими в основному до двох суб'єктивних станів - задоволення і незадоволення.

Низка наукових досліджень присвячена поняттю «інтелектуальні емоції». Визначення інтелектуальних емоцій, як переживання, що виникає в процесі розумової діяльності людини, дав І. Кант. З часом розвинули ці поняття Ф. Бенеке, І. Гербрата та інші. Вони з компоненту емоційних явищ виділили почуття новизни, контрасту, зміни і подиву. У праці Т. Рибо «Психологія почуттів» під інтелектуальними емоціями автор розуміє ті приємні, неприємні або змішані стани, якими супроводжуються розумові процеси. Він вважає, що інтелектуальні почуття можуть бути пов'язаними з будь-якою формою пізнання - сприйняттями, образами, ідеями, міркуваннями і логічним перебігом думки. Також проблему інтелектуальних емоцій досліджував П. Якобсон, який вважав, що пізнавальна діяльність «породжує своєрідний емоційний відгук». До інтелектуальних емоцій він відносить почуття подиву, почуття сумніву щодо правильності рішення, відчуття впевненості у вірності висновків, почуття задоволення від розумового результату. Загалом, автор підкреслює пізнавальну обумовленість емоційних явищ.

Ідеї формування моральних цінностей, високих духовних якостей, заснованих на розвитку емоційно-почуттєвої сфери, стали фундаментом в діяльності педагогів-новаторів другої половини XX століття (Ш. Амонашвілі, Е. Ільїн, С. Лисенкова та інші). Результатами своєї роботи вони доводять, що забезпечити студентам успішність у навчальній діяльності, сформувати у них здатність до творчості неможливо без розвитку їхнього духовного світу загалом, тих емоцій і почуттів, які допомагають становленню особистості людини.

На жаль, у педагогічній практиці, незважаючи на загальне визнання необхідності формування певних емоційно-почуттєвих відносин, наявність емоції здебільшого згадується лише як бажаний фон, стимул або наслідок процесу навчання, але не як його мета. Констатується факт, що емоції та почуття є побудниками пізнавального процесу, які загострюють розумову діяльність.

Вивченню ролі емоційно-почуттєвої сфери у житті людини приділяється найпильніша увага з боку багатьох вчених-філософів, педагогів і психологів, які зробили значний внесок у розробку змісту, способів і методів формування емоційно-почуттєвої сфери. В численних наукових працях акцентується увага на необхідності активізації емоційно-почуттєвої сфери особистості, оскільки вона створює необхідні педагогічні умови для актуалізації знань, умінь, навичок та емоційних станів студентів, їх переведення з потенційних у реально діючі позитивні мотиви навчальної діяльності.

Поняття «емоційно забарвлена увага» у науковий обіг увів Ян Амос Коменський. Він вважав його внутрішнім збудником активності особистості, здатним зробити навчання приємним. І. Герbart вважав, що багатосторонній інтерес - це головна умова і засіб успішного навчання. Інтерес, на його думку, впливає з цікавих предметів, занять. Вказуючи на роль позитивних почуттів та емоцій у навчанні, І. Герbart особливу увагу приділяв почуттю задоволення. Він зазначав, що те, що вивчається із задоволенням, вивчається скоро і засвоюється ґрунтовно. Ф. Дістервег назвав чуттєве, живе пізнання основним принципом сучасного навчання. Він вважав, що тільки дотримання цього принципу надає можливості зробити навчання змістовним.

У науково-педагогічних дослідженнях на рубежі XIX-XX століття проблема активізації емоційної сфери особистості у навчально-виховному процесі розроблена в працях таких дослідників, як П. Блонський, Н. Бунаков, В. Водовозов, Н. Корф, Л. Толстой, К. Ушинський, С. Шацький та інші.

Отже, класики вітчизняної і зарубіжної педагогіки на рубежі XIX-XX століття надавали великого значення впливу на емоційну сферу учнів, доводили, що ця сфера має пряме відношення до збудження їхнього пізнавального інтересу, розумових процесів.

Проблема виховання емоційної культури дітей дошкільного і шкільного віку була предметом численних теоретико-емпіричних досліджень (Т. Антоненко, П. Єлісеєва, В. Поплужний, Н. Ульянова). Вчені ґрунтовно вивчали вікові особливості формування емоційно-почуттєвої сфери учнів.

Так, науковці розглядають емоційно-почуттєвий розвиток старшого дошкільника як складову психологічної готовності дитини до шкільного навчання, виділяючи емоційну, або емоційно-вольову готовність (Т. Дуткевич, В. Котірко, В. Мухіна та інші).

Однак, на наш погляд, емоційно-почуттєвий розвиток старшого дошкільника розглядався переважно в контексті інших періодів дошкільного дитинства і окремо не вивчався. Малодослідженою є також проблема порівняння показників емоційно-почуттєвого розвитку дітей, які відвідують різні типи дитячих навчальних закладів, зокрема, з традиційною системою виховання і з системами, організованими з використанням особистісно-орієнтованих технологій.

Зауважимо, що в останні роки відбувається активне реформування системи дошкільного виховання: зростає мережа альтернативних дошкільних закладів, з'являються нові програми дошкільного виховання, розробляються оригінальні методичні матеріали. На тлі цих прогресивних змін не завжди приділяється достатня увага розвитку емоційно-почуттєвої сфери дитини, хоча саме вона повинна розглядатися в якості одного з найбільш важливих, пріоритетних орієнтирів виховання.

Вивченню емоційно-почуттєвої сфери школярів приділялася увага численого загалу дослідників. Фізіологи, психологи розробляли теорії емоцій (Ч. Дарвін, У. Джемс, К. Ланге, У. Кеннон, П. Бард, Д. Хеббу, Л. Фестінгер). Низка психологів займалися розвитком емоційної сфери дітей дошкільного і шкільного віку (А. Запорожець, Я. Неверович, А. Кошелева, І. Кулагіна, В. Мінаєва та інші). На думку А. Запорожця, у питанні розвитку емоційно-почуттєвої сфери дітей дуже важливим є включення їх у спільну з іншими дітьми та дорослими діяльність. Ця діяльність дозволяє дитині пережити, відчувати різні емоційні стани.

Але вченими не тільки розглядалися питання формування емоційно-почуттєвої сфери в шкільному, або дошкільному віці. Також розглядалась проблема формування емоційно-почуттєвої сфери у вищих навчальних закладах. І. Могілей досліджував формування емоційної культури майбутніх учителів музики; І. Анненкова розглядала формування емоційної культури майбутніх учителів в процесі вивчення педагогічних дисциплін; формування емоційно-почуттєвої сфери студентів гуманітарних факультетів у вищих навчальних закладах вивчалось у дисертаційному дослідженні Т. Гуковської.

Отже, аналізу різних граней емоційно-почуттєвої сфери учнів, розробці форм і методів її розвитку приділяється пильна увага науковців,

педагогів, психологів, фізіологів, філософів. Безумовно, дослідження ролі емоційно-почуттєвого фактору у навчально-виховному процесі сучасного ВНЗ має свої специфічні риси. Тому подальші наукові розробки ми плануємо присвятити розробці структури емоційно-почуттєвої сфери студентів, вивченню методів активізації емоційно-почуттєвої сфери у різних видах навчально-виховної діяльності ВНЗ.

Література

1. Щукина Г.И. Проблемы познавательного интереса в педагогике/ Г.И. Щукина. – М.: Педагогика, 1971. – 351с.
2. Куракина А.О. Формирование у учащихся положительной эмоциональной оценки изучаемого предмета // Авторефер. ... канд. пед наук. – Ижевск. – 2001. – 17с.
3. Запорожец А.В. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста / А.В. Запорожец, Я.З. Неверович. – М.:Педагогика, 1986. – 176с.

РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЧУВСТВЕННОЙ СФЕРЫ УЧЕНИКОВ КАК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

А. И. Дзундза, В. Ю. Литвинова

В статье анализируются научно-педагогические исследования отечественных и зарубежных авторов, посвященных исследованию различных граней эмоционально-чувственной сферы учащихся.

Ключевые слова: эмоционально-чувственная сфера, эмоциональные переживания, эмоциональные процессы, эмоциональность, эмоциональные состояния.

DEVELOPMENT OF SPHERE OF EMOTIONS AND FEELINGS OF STUDENTS AS PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PROBLEM

A. I. Dzundza, V. Y. Litvinova

The article focuses on the scientific and pedagogical research of the authors of our country and foreign ones which is devoted to the analysis of various sides of spheres of emotions and feelings of students' life.

Keywords: emotional and sensory sphere, emotional experience, emotional processes, emotionality, emotional states.

Дзундза А. І. – доктор педагогічних наук, професор кафедри теорії ймовірностей і математичної статистики Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Літвінова В. Ю. – магістрант математичного факультету Донецького національного університету (м. Донецьк, Україна).

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор В. М. Алфімов